

Osmanlı'nın “Mekatib-i İptidaiye”sinden Türkiye Cumhuriyeti'nin “İlk Mektepler”ine Geçişte Tarih Programlarında Değişim

Yrd.Doç.Dr. Erdal ASLAN*

Özet

Bu araştırmada Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” na uygun olarak ilkokul tarih programında yapılan değişiklikler incelenmiştir. Araştırma, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilköğretim kurumları “Mekatib-i İptidaiye”lerin son programı olan “1330 (1914) Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı” ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk müfredatı olan “1340 (1924) İlk Mektepler Müfredat Programı”nda yer alan tarih programlarının karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Cumhuriyet ile birlikte devletin ulusal ve lâik karakterine uygun olarak tarih programlarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Tarih programları Osmanlı İmparatorluğu'nun “hanedancı” tarih anlayışının teokratik ve otokratik içeriklerinden arındırılarak ulusal ve lâik bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Cumhuriyet'in tarih eğitimi çocuklarda ulusal bir bilinç oluşturabilmek için “Türk tarihi”ni merkez almıştır. Türk tarihi Avrupa ve Dünya tarihi ile bağlantılı ve karşılaştırmalı olarak bir “Uygalık Tarihi” yaklaşımı ile ele alınmıştır. Müfredat programları çocukların gelişim ve öğrenme düzeylerine uygun olmayan ayrıntılardan arındırılarak basitleştirilmiştir. Önemli tarihsel kişiliklerin yaşamlarına dayalı “hanedancı tarih” öğretimi terkedilerek yerine, batıda gelişen modern ve bilimsel tarih yöntemi benimsenmiştir. Bu anlayış doğrultusunda Osmanlı tarihi Avrupa, Dünya ve Osmanlı ölçeğindeki önemli gelişmeleri, dönemler ve temaları esas alan sistematik bir usulla yansıtılmıştır. Ayrıca iki döneme ait

---

* DEU Buca Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, erdal.aslan@deu.edu.tr

ilkokul tarih programları yeni harflere çevrilerek ek olarak verilmiştir. Program metinlerinin yeni harflere aktarılması, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki tarih öğretimi konusundaki değerlendirmeler için önemli bir katkıdır.

Anahtar Kelimeler Tarih Eğitimi, Öğretim Programı, Cumhuriyet ve Tarih, İlk Mekteplerde Tarih, Mekatib-i İptidaiyelerde Tarih, Eğitim Tarihi.

Abstract

This study tackles the changes made on the primary school history coursebooks according to "The Tevhid-i Tedrisat" after the foundation of Turkish Republic. It is mainly a comparative study between "1330 (1914) Mekatib-i İptidaiye" which is the last primary school curriculum of the Ottoman Empire and the first curriculum of the new Turkish Republic. The radical changes were made in the curriculum appropriate to the new status of Republic and its national and secular foundation. The history course syllabus was taken out of the teocratic and autocratic context of the Ottoman Empire and was placed in the secular and national frame. The new curriculum drew on "Turkish history" to establish a national consciousness in children and it was given in a comparative "civilization history" approach with the Europe and world history. It was simplified and the details not suitable for the cognitive developments of children were discarded. Rather than having the lives of the historical figures, they adopted the modern and scientific method. Within this conjecture, the Ottoman history was reflected according to the important developments in Europe and world. Moreover, the curriculums of these two old periods were published in the new alphabet, which is a very significant contribution for understanding of Atatürk and the assessments and analyses of the history teaching in the first years of the Republic.

Key Words: History teaching, curriculum, Republic and history, history in primary schools, history in Mekatib-i İptidaiye, history of education

Giriş

Bu araştırma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra eğitim alanında yapılan devrim ve düzenlemelerin ilköğretim kurumu olan "*İlk Mektepler*"in müfredat programı bağlamında tarih dersleri üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Cumhuriyet'in ilköğretim tarih programları üzerindeki, etkisini belirleyebilmek için İmparatorluk "*Mekatib-i İptidaiye*"leri ile "*Cumhuriyet İlk Mektepleri*"nin tarih programlarının karşılaştırılması gerekir. Tarihin siyasal etki ve yönlendirmelere açık bir alan niteliği taşıması ve Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde siyasal bir telkin aracı olarak değerlendirilip kullanılmasına yönelik yaklaşımlar, ilk ve ortaöğretim tarih programları ile ders kitaplarını her zaman siyasal tartışmaların ve polemiklerin içerisinde bırakmıştır. Aradan geçen bunca zamana karşın, Atatürk dönemi tarih programları ve tarih ders kitapları bu

tür tartışmaların odağına oturtulmakta ve günümüzde tarih eğitimi ve tarihçilik alanında yaşanan bütün sorunların kaynağı olarak sunulmaktadır. Böylece aslında günümüz tarih eğitiminin sorunlarının ve bunlara ilişkin olası çözüm yollarının dile getirilmesi yerine, bu tartışmalar üzerinden Atatürk dönemi, devrimler ve cumhuriyetin kuruluş felsefesi çatışmaların odağına oturtulmaktadır. Çoğunlukla gündelik basında ya da medya kuruluşlarında yer tutan, farklı mesleklerden gelen ve Atatürk dönemine karşı takıntılı bir biçimde olumsuz tavır içerisinde olan bu simalar dönemsel olarak yenilenmesine karşın söylemlerinde ve yöntemlerinde bir değişiklik gözlenmemektedir. Yapılan tartışmalarda dönemin tarih eğitimine yönelik olarak ileri sürülen düşünceler ve tezler, çoğunlukla tarihsel kaynaklara ve bu kaynaklardan elde edilen verilere dayanmak yerine, bu tezleri ileri sürenlerin niyetlerine, siyasal, ideolojik, dinsel ve toplumsal tercihlerine, beklentilerine ve ilişkilerine dayalı olarak yürütülmektedir. Atatürk döneminin tarihçiliği ve tarih eğitimi konusundaki iddialar, tarih programlarının ve ders kitaplarının içeriğinden bağımsız olarak sadece kişisel yorumlara dayandırılmayacağı gibi, cumhuriyet öncesinden devralınan alana ilişkin birikim, deneyim ve kadroların akademik düzeyinden bağımsız olarak da ele alınamaz. Atatürk döneminin tarih anlayışına ve tarih eğitimine ilişkin bir değerlendirme ya da incelemenin ancak dönemin tarih müfredat programları, tarih ders kitapları ve tarih alanında uzmanlaşmış kadroların yayın ve araştırmalarına dayalı olarak yapılması beklenir. Ancak Mesut Çapa tarafından kaleme alınmış olan, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi"¹ ile "Türkiye'de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi"² ve Cemil Öztürk ile Ali Yılmaz tarafından yayınlanmış olan "Türkiye'de Harf İnkılabından Önce Kullanılan İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları"³ ve Bahri Ata tarafından yazılmış olan, "Atatürk, Tarih Öğretimi ve Müzeler"⁴ başlıklı incelemeler dışında konu müfredat programları ve ders kitaplarına dayalı olarak irdelenmemiştir. Yazılmış olanların en kapsamlısı olan Çapa'nın araştırmalarında müfredat programları ve ders kitapları üzerinden Atatürk döneminin tarih eğitiminin genel bir çerçevesi çizilirken, Öztürk ve Yılmaz'ın araştırmasında ise "1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı"na ve harf devrimi öncesine ait olduğu

¹ Mesut Çapa, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım 2002, Sayı: 29-30, s.39-55.

² Mesut Çapa, "Türkiye'de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 129, 2004, s.80-87.

³ Cemil Öztürk ve Ali Yılmaz, "Türkiye'de Harf İnkılabından Önce Kullanılan İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, Cilt: 1, Sayı: 2, Aralık, 2001, s.409-427.

⁴ Bahri Ata, "Atatürk, Tarih Öğretimi ve Müzeler" *Türk Yurdu*, Sayı: 160, 2000, s.85-90.

tespit edilmiş olan üç kitap üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Adı geçen araştırmalar dışında Cumhuriyet'e geçiş sürecinin veya başka bir deyişle Atatürk dönemi tarihçiliği ve tarih eğitimini konu alan pek çok yayın bulunmasına karşın, bütün yazılanlar Atatürk'ün yakınında bulunmuş olan dönemin kadrolarının yazdıklarına ve basında geçen değerlendirmelere dayalı olarak kaleme alınmıştır. Bu durum yapılan bütün yayınların sınırlı bir çerçeveye içerisine sıkışarak birbirlerini tekrarlamış olmaları sonucunu doğurmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde müfredat programlarında yapılan düzenlemeler yeterince ele alınmamıştır. Cumhuriyet'in ilk müfredatları ve tarih programları hakkında yazılanlar Çapa'nın araştırmaları dışında bu konularda dönemin tanıklarınca yapılan yorumların tekrarlanmasından ibarettir. Cumhuriyet öncesi ve sonrasının programları üzerine karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmamıştır. Cumhuriyet dönemi tarih programlarındaki değişim konusunu işleyen incelemelerde yukarıda belirtilenler dışında tamamında "*Türk Tarih Tezi*" dönemi konu edilmiştir. "*Türk Tarih Tezi*" öncesi döneminin tarih eğitimi, Çapa tarafından yazılmış olan "*Türkiye'de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi*" başlıklı inceleme dışında üzerinde hiç durulmayan bir konu olarak kalmıştır. Bu araştırmada Osmanlı'nın son "*Mekatib-i İptidaiye*" programı ve Cumhuriyet'in ilk "*İlk Mektepler Müfredat Programı*"ndaki tarih ders içeriklerinin karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılacaktır. Araştırmanın sonunda her iki döneme ait tarih müfredatlarının Latin alfabesine çevrilmiş metinlerinin ek olarak verilmesi Cumhuriyet'in ilk döneminin tarih eğitimine ilişkin, inceleme, yorum, tartışma ve polemiklerin somut veriler üzerinden bilimsel bir yaklaşımla yapılması için kaynak olacaktır. Böylece subjektif bir biçimde sadece niyetler ve niyet okumaları üzerinden yapılan tarih dışı değerlendirmelerin akademik bir zeminde yapılmasına olanak sağlanacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Müfredat Programları

Türkiye Cumhuriyeti'nin okullarında izlenecek olan müfredat programlarının hazırlanması yolunda ilk çalışmalar daha henüz "*Ulusal Bağımsızlık Savaşı*" sonuçlandırılmadan önce 1921 yılı ortalarında Maarif Vekili Mehmet Vehbi (Bolak) Bey'in döneminde başlamıştır. Ancak yapılan çalışmalar ilköğretim programlarından çok ortaöğretim programları üzerinde olmuştur. Oluşturulan komisyonların hazırladığı programlar, karşılaşılan güçlükler nedeniyle Vehbi Bey döneminde, yürürlükten kaldırılarak eski programlara geri dönmüştür⁵. Son derece zor koşullar altında sürdürülen "*Ulusal Bağımsızlık Savaşı*" nedeniyle eğitim alanındaki düzenlemeler

⁵ Mustafa Ergun, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara, 1982, s. 21; İsmail Hakkı Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, Piramit Yay., Ankara, 2004, s. 226-227

üzerinde fazla yoğunlaşamadığı için bu konudaki kapsamlı girişimlere ancak savaşın kazanılmasından ve kurulan yeni devletin siyasal yapısının oluşturulmasından sonra başlanabilmiştir.

Eğitim alanında yapılması gereken değişim ve düzenlemelere yeni devletin kurumsal yapısına biçim verme çalışmalarının başlamasıyla birlikte ivedi olarak girilmiştir. Eğitim sisteminin yapısının ve hedeflerinin yeniden belirlenmesi kapsamında üzerinde önemle durulan konuların başında yeni devletin yapısına uygun müfredat programlarının hazırlanması yer almıştır. Yeni müfredat programlarının hazırlanmasına ilişkin ilk çalışmalar Cumhuriyet'in ilan edilmesinden kısa bir süre önce, 15 Temmuz- 15 Ağustos 1923 tarihleri arasında toplanan *I.Heyet-i İlmiye*'de yapılmış olmasına karşın, bir sonuca ulaştırılamamıştır. Çağdaş eğitim sisteminin oluşturulmasında sonuç getiren önemli adımlar, ancak "*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*"ndan sonra atılabilmektedir. Cumhuriyet'in birinci yılında eğitim programları konusundaki çalışmalar tamamlanamadığından herhangi bir aksaklığa neden olamamak amacıyla ilk ve orta öğretim okullarının işleyişinde ve müfredatlarında herhangi bir değişim yapılamadığı için, eğitim-öğretim eski içeriği ile olduğu gibi sürdürülmüştür. Cumhuriyet'in ilk programları, ancak 1924 yılında "*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*"ndan sonra hazırlanabilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de kabul edilmiş olan bu kanun ile birlikte okullarda verilecek olan eğitimin niteliği ve eğitim yönetimi anlayışı belirlenmiş, imparatorluğun hanedan ailesine sadık bir "*Teba'a-i Osmani*" yetiştirmeyi amaçlayan eski eğitim sistemi ve onu temsil eden kurumlar tasfiye edilmiştir. Yerine Cumhuriyet'in lâik ve ulusal düşünceli, özgür ve yasalar karşısında eşit hak ve ödevlere sahip vatandaşlarını yetiştirmeyi amaçlayan, toplumsal yaşamı ve bilimsel gerçekleri temel alan insancıl bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Bir yandan bu modern eğitim anlayışını temsil eden kurumlar oluşturulurken, diğer yandan bu kurumlarda verilecek olan eğitimin içeriğini belirleyen öğretim programlarının ve onlara uygun olarak hazırlanmış ders kitaplarının sağlanması yoluna gidilmiştir.⁶ "*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*"ndan sonra eğitim sisteminin ve okullarda izlenen müfredat programlarının, kanunda belirlenen esaslara uygun hale getirilmesine büyük önem verilmiştir. Cumhuriyetin lâik ve ulusalcı ideolojisinin yerleşebilmesi, Türk ulusunun çağdaş uygarlık düzeyinde bir yaşam sürebilmesi için öğretim programlarının yeni baştan ve köklü bir değişimden geçirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinin teminatı olarak görülen

⁶ Erdal Aslan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlkokullarda İzlediği İlk Müfredat Programı: "1924 İlk Mektepler Müfredat Programı", *İlköğretim Online*, Cilt: 10 Sayı: 2, Haziran 2011, s. 717-734.

genç kuşakların yetiştirileceği eğitim kurumlarında verilecek eğitimin içeriğini belirleyen öğretim programları konusunu görüşmek ve sonuçlandırmak üzere 23 Nisan-1 Mayıs 1924 tarihlerinde “*Telif ve Tercüme Dairesi*” binasında “*II. Heyet-i İlmiye*” toplantısı düzenlenmiştir. Maârif Vekili Vasıf Çınar’ın başkanlığında toplanan *II. Heyet-i İlmiye*’nin üyeleri Maârif Vekâleti’nin üst yönetim kadrosu, öğretmen okullarının müdürleri, öğretim yöntemleri alanında ders veren öğretmenler ve profesörlerden oluşmaktaydı.⁷ “*II. Heyet-i İlmiye*” toplantısında kabul edilmiş olan müfredatlar aynı zamanda dönemin bütün sömürgeci ülkelerine ve onların uydularına karşı verilmiş olan Ulusal Bağımsızlık Savaşı sonunda kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti’nin ilköğretim ve ortaöğretim kurumları için hazırladığı ilk müfredat programlarıdır. Bu nedenle Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi açısından son derece özel ve tarihsel bir niteliğe sahiptirler. İlkokullar ve liselerde izlenmek üzere düzenlenmiş olan bu programlar “*1340 (1924) İlk Mektepler Müfredat Programı*”, “*1340 (1924) Lise Birinci Devre Müfredat Programı (Orta Mektepler)*” ve “*1340 (1924) Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı*” olarak Maârif Vekâleti tarafından uygulamaya konmuştur⁸.

Türk eğitim tarihi açısından çok önemli yenilikler içeren “*II. Heyet-i İlmiye*” toplantısında kararlaştırılan konulardan birisi de hazırlanmış olan bu yeni programlara uygun ders kitaplarının sağlanmasıydı. İlkokulların ve orta mekteplerin ders kitaplarının yarışma usulü ile yazdırılması, ilköğretimde kitapsız yapılacak olan dersler için rehberler hazırlanması, liselerin üst sınıflarında okutulacak kitapların yarışma usulü ile uzmanlara yazdırılması veya yabancı dillerden tercüme ettirilmeleri kararlaştırılmıştır.⁹ Ancak yeni programlara uygun kitaplar hazırlanıncaya kadar okutulmakta olan mevcut kitaplar arasından Vekâletçe seçilenlerin yeni müfredatlarda belirlenmiş olan ilkeler ve amaçlara uygun bir biçimde yeniden düzenlenerek kullanılmaları kabul edilmiştir. Bu karar doğrultusunda eski programlarda yer alan ve yeni müfredatlardan çıkartılmış olan konular ders kitaplarından ayıklanmış, yerine eklenen yeni konuları da kapsayacak biçimde tekrar basılmışlardır. Böylece Türk Devrimi’ni tüm yönleriyle temsil eden yeni kitaplar hazırlanıncaya kadar, hem zaman kazanılmış, hem de ders kitabı sorununu giderecek geçici bir çözüm yolu benimsenmiştir¹⁰.

⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 25 Nisan 1924, Hâkimiyet-i Milliye, 2 Mayıs 1924.

⁸ Aslan, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlkokullarda İzlediği İlk Müfredat Programı...”, s.722-723.

⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2004)*, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, Ankara, 2004, 362; Mustafa Ergun, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara, 1982, s. 61-64.

¹⁰ Erdal Aslan, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Ders Kitapları”, *Eğitim ve Bilim*, Cilt:35, Sayı: 158, 2010, s. 219.

İlkokul Müfredat Programlarında Tarih

"1924 İlk Mektepler Müfredat Programı" eğitim sistemi ve programlar ile ilgili çalışmalar tam olarak sonuçlandırılmadan eski programlar ile Cumhuriyet'in ulusal ve laik karakterleri arasındaki uyumsuzlukları gidermek üzere hazırlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ve orta öğretim kurumları için hazırlanan bu ilk müfredatlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun müfredat programlarındaki bazı konuların çıkarılması, yerlerine yenilerinin eklenmesi ya da birleştirilmesi şeklinde tadilattan geçirilmeleriyle oluşturulmuşlardır. Bu nedenle "1924 İlk Mektepler Müfredat Programı", Osmanlı'nın modern ilköğretim okulları olan "Mekatib-i İptidaiyeleri"n, programı esas alınarak hazırlanmıştır. Osmanlı'nın 1924 yılına kadar yürürlükte kalan son "Mekatib-i İptidaiye Müfredatı" 1913'te hazırlanarak, 1914 yılında yayımlanmış olan "1330 (1914) Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı" idi¹¹. Cumhuriyetin eğitim felsefesini ve politikasını temsil eden yeni programlar hazırlanmaya kadar yürürlükte kalan bu eski programlar tadilattan geçirilmiş, Saltanat ve Hilâfeti temsil eden, Cumhuriyet ile ters düşen konu ve yaklaşımlar programlardan çıkarılmıştır. Çıkarılan konuların yerine, yeni devletin geleceği için düşünülen siyasal ve toplumsal anlayışa uygun konular eklenmiştir. Bu özellikleri "1924 İlk Mektepler Müfredat Programı"nı, çok daha geniş bir katılımla ve kapsamlı yeni bir program hazırlanmaya kadar benimsenmiş olan geçici bir çözüm yolu durumunda bırakmaktaydı¹².

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilköğretim kurumları olan "İlk Mektepler" in süresi beş yıl olarak belirlenmiştir. Beş yıllık bu sürenin eski programlardan en önemli farkı birbirinden ayrı devrelere ayrılmaksızın bir bütün olarak belirlenmiş olmasıydı. İlköğretimin içeriğini "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"na uygun hale getirmek üzere içeriği yeniden düzenlenen programda, Saltanat, Hilafet ve Padişah ile ilgili konular "Musahabat-ı Ahlâkiye ve Malumat-ı Vataniye", "Tarih", "Coğrafya", "Kuran-ı Kerim" ve "Türkçe" derslerinden çıkarılmıştır. Yeni programlardan çıkarılan konuların; "Padişahımıza ve Büyüklerimize itâat itmeliyiz", "Padişahımıza ve Büyüklerimize İtâat ve Muhabbet", "Hükümet-i Müstebitenin Mahzuru", "Meşrûtiyyetin Nimetleri", "Vezâif-i Dîniyye", "Gureba-yı Müslîmine ve Ecânibe Karşı Muamele", "İdare-i Mutlâkiyyenin Mahzûru", "Meşrûtiyyetin mahzûru", "Meşrûtiyyetin Nimetleri", "Meşrûtiyyetin Mücâhedeleri Hakkında Bir Fikr-i İcmâlî" başlıklarını taşıdığı

¹¹ Erdal Aslan ve Sinan Olkun, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Müfredatlarında İlköğretim Matematiği", *İlköğretim Online*, Cilt: 10 Sayı: 3, 2011, s. 992-993.

¹² Aslan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlkokullarda İzlediği İlk Müfredat Programı..." , s. 722.

belirlenmiştir¹³. Yerine ulusalcılığı, laikliği ve demokratik cumhuriyeti hedefleyen konular eklenmiş, eğitimin amacı ve içeriği çocukları toplumsal yaşama hazır yurttaşlar olarak yetiştirecek biçimde yeniden yapılandırılmıştır¹⁴. Kuşkusuz değişim sadece bu derslerle sınırlı kalmamıştır. Farklı isimler altında verilmekte olan fen bilimleri ve matematik ile ilgili ders programları da bu değişimden fazlasıyla etkilenmiştir. Ancak bu derslerin programlarında yapılan değişim eğitim tarihi ile ilgili yazında üzerinde hiç durulmamış olan bir konudur. *“Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi, müspet bilimlere ait alanlar oldukları için herhangi bir rejim değişikliğinden, zamandan, mekândan, siyasal ve toplumsal öznelliklerden etkilenmelerinin söz konusu olamayacağına ilişkin yaygın ve yanlış, bir ön yargıdır. Bu önyargıyı besleyen en önemli olgu Batı'nın bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerinin transferi konusunda imparatorluğun son elli yılından beri toplumun tüm kesimleri arasında örtük bir biçimde varılan mutabakattır. Ayrıca, bu yanlışta iki döneme ait programların karşılaştırmalı bir biçimde incelenmemiş olmasının ve bu derslerin bir bütün olan eğitim sisteminin parçası olduklarının göz ardı edilmesinin de payı oldukça büyüktür. Diğer alanların tersine, fen ve matematik gibi konuların belirli bir düzeyde bilgi ve uzmanlık gerektirmesi de, üzerinde rahatça konuşulmasına olanak tanımadığı için bu derslerin programlarına yönelik düzenlemelerin eski-yeni tartışmalarının dışında kalmasında önemli bir rol oynamıştır.*¹⁵ Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk programları *“Tarih”, “Coğrafya”, “Vatandaşlık”* ve *“Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri”* açısından yoğun tartışma ve polemiklere konu edilmiştir. Araştırmamızın konusunu oluşturan tarih eğitimi boyutu o dönemden beri zaman zaman gündeme getirilerek tartışılmaktadır. Ancak bu tür tartışmaların bilimsel ve tarihsel olarak bir anlam ve değer taşıyabilmesi için bu konudaki en önemli, vazgeçilemez kaynaklar olan programlar ve ders kitapları üzerinden yürütülmesi gereklidir. Bu araştırmada Cumhuriyet'in ilk müfredatlarında belirlenen tarih programları üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Konunun ders kitapları boyutu çok daha geniş kapsamlı olduğundan başka bir araştırmaya bırakılmış, burada sadece müfredat programları üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Cumhuriyet'in ilk yılında da izlenmiş olan *“1330 (1914) Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı”*nda yer alan tarih dersinin içeriği değerlendirilecek, daha sonra *“1340 (1924) İlk Mektepler Müfredat*

¹³ Maârif-i Umumiye Nezareti, a.g.e., s. 4-11.

¹⁴ Aslan, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlkokullarda İzlediği İlk Müfredat Programı...”, s.718-723.

¹⁵ Aslan ve Olkun, a.g.e., s. 993-994.

Programı" nda ve "1926 İlk Mektepler Müfredat Programı"nda tarih dersleri için belirlemiş olan çerçeve üzerinde durulacaktır.

"1330 (1914) Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı"nda Tarih Eğitimi

Osmanlı İmparatorluğu'nda "Mekatib-i İptidaiye"lerin son müfredatı olan "1330 (1914) Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı" tamamen Fransız eğitim sisteminin etkisi altında kalınarak hazırlanmış bir programdır¹⁶. Program, Mahmut Şevket Paşa Kabinesi'nde Maarif Nazırı olarak görev yapan Ahmet Şükrü Bey'in (24 Ocak 1913- 9 Aralık 1917) döneminde hazırlanmıştır. İlköğretim Teşkilat Kanunu'nu ve öğretim programlarını hazırlamak üzere Darülfünun ve Darülmuallimin müdürleri ile hocalarından seçilen bir komisyon oluşturulmuştur. Hemen çalışmalarına başlayan komisyonun beş ay çalışarak tamamlamış olduğu program 1914 yılında yayımlanarak yürürlüğe konmuştur¹⁷. Programa göre "İptidai Mektepler", "Devre-i Ula (Evveli)", "Devre-i Mutavassıta" ve "Devre-i Âliye" olmak üzere ikişer yıllık üç evreye ayrılmıştır. İptidai mekteplerinin bu yapısıyla uyumlu olarak hazırlanan programlar, iki ve altı dersaneli okullara göre iki ayrı biçimde düzenlenmiştir¹⁸. "1330 (1914) Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı", I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine herhangi bir değişime uğramaksızın 1924 yılında Cumhuriyet'in ilk müfredat programlarının hazırlanışına kadar yürürlükte kalmıştır. Programa göre "Mekatib-i İptidaiye"lerde tarih dersleri "Devre-i Evveli" nin ikinci sınıfından itibaren başlamaktaydı ve geriye kalan beş yıl boyunca her sınıfta haftada iki saatlik bir süre ayrılmıştır¹⁹.

Devre-i Evveli: "1330 (1914) Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı" incelendiğinde "Devre-i Evveli"nin birinci sınıfında bağımsız bir tarih dersine yer verilmemiştir. Ancak "Musahabat-ı Ahlâkiyye ve Medenîyye" derslerinin bir bölümünün tarihsel olayların ve fıkraların anlatımına ayrılacağı belirtilmiştir.²⁰ Bu programda bağımsız tarih derslerine ikinci sınıftan itibaren haftada iki derslik bir süre ayrılmıştır. Ancak dersin müfredatında "bu sınıfta müselsel" (birbirini, izleyen / kronolojik) bir tarih dersi verilmeyecek", İslâm, Türk ve Osmanlı tarihinin en büyük

¹⁶ Cicioğlu, a.g.e., s. 91.

¹⁷ Mustafa Ergun, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ocak Yay., Ankara, 1996.

¹⁸ Maârif-i Umumiye Nezareti *Mekâtib-i İbtidaiyye Ders Müfredatı: Altı, Beş, Dört ve Üç Dersane ve Muallimli Mekteblere Mahsus*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1330 (1914) ; Necdet Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Tarihi: Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, s.226; Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Orta Öğretim (Tarihi Gelişim)*, Ankara, 1985, s. 92-93; Ergun, a.g.e., 204-205; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, 1964, s.40.

¹⁹ Maârif-i Umumiye Nezareti, a.g.e., s. 26-35.

²⁰ Maârif-i Umumiye Nezareti, a.g.e., s. 26.

simalarından olan bazı ünlü kişilerin ve okulun bulunduğu yörenin vaktiyle Müslümanlar ve Osmanlı tarafından fethi sırasında yararlılığı görülmüş ya da şehit olmuş kimselerin kahramanlıkları anlatılacaktır. Programın devamında isimleri sıralanmış olan İslâm ve Osmanlı büyüklerinin hayatlarından örnekler verilmesi, yine okulun bulunduğu memlekette türbeleri bulunan ya da, cami, çeşme, medrese, köprü gibi önemli eserlerler yaptırmış olan kişilerin hayatlarının ayrıntılı olarak işlenmesi belirtilmiştir. Müfredatın devamında tarih derslerinde hayatlarından ve kahramanlıklarından söz edilecek olan İslâm büyükleri “*Hazret-i Ebu Bekir*” ile Osmanlı büyüklerinin listesi ise “*Ertuğrul Gazi*” ile başlamaktadır. Bu bölüm “*1924 İlk Mektepler Müfredat Programı*”nın tarih dersi konuları arasından çıkarılmış olmasına karşın, “*Musahabat-ı Ahlâkiyye*” ve “*Kuran-ı Kerim ve Din Dersleri*” programlarına isim listesi verilmeksizin özetlenmiş ve kısaltılmış olarak aktarılarak ahlâk eğitimindeki yerini korumuştur. Bu durum “*Musahabat-ı Ahlâkiyye*” programında; “*büyük milli kahramanların hayat ve faaliyet ve sergüzeştlerini cazib hikâyeler şeklinde anlatacaktır*” ifadeleriyle yansıtılmıştır. Benzer durum; “*Kuran-ı Kerim ve Din Dersleri*” programında da yer almıştır. Üçüncü sınıf programında; “*muallim münasib düştükçe Hazret-i Peygamber ve Ashâb-ı Kiram’ın ulvi menkıbelerini izah edecektir*” dördüncü sınıf programında; “*muallim münasib düştükçe İslâm’ın şartlarını ve iman edilmesi şart olan dini meseleleri izah edecek ve Hazret-i fahr-i âlem ile diğer peygamberlerin menkıbelerini anlatacaktır*” ifadeleriyle yer almıştır²¹.

Devre-i Mutavassıta: “*1330 (1914) Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı*” na göre üç devreli iptidaiyelerin ikinci devresi olan “*Devre-i Mutavassıta*”nın birinci ve ikinci sınıflarında tarihe haftada iki derslik bir zaman ayrılmış ve “*Muhtasar Tarih-i Osmanî*” konularının öğretimine yer verilmiştir. Birinci sınıfta “*Devlet-i Osmaniye’nin tesisinden mukaddem eski Türkler’in ahvâl-i târihiyyesi, âsâr ve abidât-ı medenîyyesi ile hakkında ma’lûmâtı mücmele*” ve “*Ertuğrul Gazi*”konuları ile başlayıp “*Zitvatorog Muahâdenamesi*”ne kadar olan “*Osmanlı Tarihi*” süreci padişahların tahta çıkış sırasına göre isimleri ve dönemlerindeki önemli olayları içerecek biçimde verilmiştir. İkinci sınıfta ise, “*Sultan Osman-ı Sâni: Lehistan Sefereri ve Şehâdeti*” konusuyla başlayarak “*Trablus ve Balkan Muharebeleri*” ne kadar olan dönemi yine padişahların tahta çıkış sırasına göre ve dönemlerindeki önemli olayları kapsayacak biçimde planlanmıştır.

Devre-i Aliyye: “*1330 (1914) Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı*” na göre İptidaiyelerin üçüncü devresi olan “*Devre-i Aliyye*”nin birinci ve

²¹ Maârif Vekâleti, *1924 İlk Mektepler Müfredat Programı*, İstanbul, Matbaayı Amire, 1330 (1914), s. 29.

ikinci sınıflarında tarih öğretimine haftada iki derslik bir zaman ayrılmıştır. Birinci sınıfta "*Muhtasar Tarih-i Medenîyyet*" ve "*Kurûn-ı Vusta*" başlığı altında; "*Mısırîler, Fenikeliler, Asurîler ve Keldanîler, İranîler, Hititler, Türkler, Benii İsrail, Yunanîler, Romalılar, Kurûn-ı Vusta Muhâceret-i Akvâm, Medenîyyet-i İslamiye*" konularına ve bunların alt başlıklarına yer verilmiştir²². Bu sınıfta öğretilmesi öngörülen konular arasında yer alan "*Türkler*" bölümünün, "*Türkler: Mevki-i coğrafi- eski Türklerin âbitâd ve âsâr-ı târihiyyesi-eski Türk medenîyyeti*" başlıklarından oluştuğu ve oldukça kısa tutulduğu görülmektedir²³.

Bu programda dikkat çeken diğer bir nokta da Türkler kadar kısa değilse de, "*Medenîyyet-i İslâmiye*" başlığı altında "*İslâm Tarihi*" ne ayrılmış olan bölümün oldukça sınırlı olmasıdır. "*Medeniyet-i İslâmiye: Arabistan, mevki-i coğrafi ve iklim – Kabl-el İslâm Arapların ahvâli (Muhtasaran) bâsit seniyye-i nebeviye, hicret-i nebeviyye, intişâr-ı İslâm – Hulefa-yi Raşidîn devrindeki ulûm-u islâm hakkındaki ma'lûmât-ı mücmele – Emeviler ve Abbasiler hakkında ma'lûmât-ı mücmele, Endülüüs devlet-i Emeviyyesi'nin teşkîli, İslâmların medenîyyete hizmetleri: Asâr-ı mi'mariye, ulûm ve fûnûn – usûl-ü idare – uhuvvet-i İslâmiyye – Kurûn-ı Vustada âlem-i İslâmiyyet ile âlem-i Hristiyanîyyet arasında mukayese– Medenîyyet-i İslâmiye'nin ehemmiyeti ve Avrupa medenîyyetine olan te'siri*"²⁴ başlıkları altında verilen konular Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk müfredatlarında yer alan konular ile kıyaslandığında aralarında her hangi bir fark görülmeyecektir. Böyle bir karşılaştırma Cumhuriyet ile birlikte "*İslâm Tarihi*"nin programlardan çıkarıldığı tezini çürütmektedir.

"*Devre-i Aliyye*"nin ikinci sınıfındaki tarih dersleri "*Muhtasar Kurûn-ı Cedide Tarihi*"ne ayrılmıştır. Bu sınıfın programında yer alan konuların ana başlıkları; "*keşfiyyât-ı cedîde, Avrupa'da hükümet-i mutlakiyyetin teşkîli, İngiltere'de meşrûtiyyet, medenîyyet-i Osmaniye, Osmanlılar'da inkişâf eden mühim sanatlar, bizde devr-i teşettüt, Prut Muharebesi Damat İbrahim Paşa devri, 1182 Seferi, İngiltere'nin Hindistan'ı ve Amerikay-ı Şimaliyyeyi istilas, Devlet-i Aliyye'nin Rusya'ya 1201 seferi, Fransız İnkılab-ı Kebiri, Napolyon'un Mısır'ı istilas, Napolyon'un muzafferiyeti, Rusya ile 1224 seferi ve Bükreş Muahedenamesi, Almanya'nın teşkîli, İtalya'nın ittihadı, Balkan hükümetlerinin teşkîli, 1294 Seferi, Ondokuzuncu asırda ihtiraat ve keşfiyyat, Avrupalıların müstemlekat siyaseti*" konularından oluşmaktadır.

²² Maârif-i Umumiye Nezareti, a.g.e., s. 30-32

²³ Maârif-i Umumiye Nezareti, a.g.e., s. 31

²⁴ Maârif-i Umumiye Nezareti, a.g.e., s. 32

Porgramda bu konuların herbirinin altında işlenmesi benimsenmiş olan konuların alt başlıkları da ayrıntılı olarak verilmiştir²⁵.

“1340 (1924) İlk Mektepler Müfredat Programı”nda Tarih Eğitimi:

Türkiye Cumhuriyet’nin ilk programı olan “1924 İlk Mektepler Müfredat Programı” tarih eğitimi açısından incelendiğinde ders içeriğinin İmparatorluğun eski programından oldukça farklılaştığı görülür. Cumhuriyet döneminin ilk programı olan “1924 İlk Mektepler Müfredat Programı” yeni rejim ile eski programlar arasındaki uyumsuzluğu gidermek üzere yapılmıştır²⁶. Bu uyumsuzluğu gidermek üzere yapılan düzenlemelerin başında eski imparatorluk rejiminin siyasal ve sosyal kontrol araçları olarak tarih programlarında yer alan Saltanat, Osmanlı Hanedanı ve Hilafet ile ilgili konuların programlardan ve ders kitaplarından çıkarılması gelmektedir. Çıkarılan bu konuların yerine Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni rejiminin siyasal ve toplumsal eylem ve söylemlerini yansıtmaya amacı güden, “*Sarayın Hıyânetleri, Millî İntibâh devri, İstiklâl Hârbi, Yeni Türkiye Devletinin Kuruluşu, Lozan Muâhedesini, Cumhuriyet, Bugünkü Türk İlmi,*” konuları eklenmiştir²⁷. Bu konuların öğretilmesindeki temel amaç imparatorluğun teba’asından Cumhuriyet’in yurttaşlarına dönüştürülmek istenen bireylerin kişisel benlik ve toplumsal kimlik algılarını yeniden inşa etmektir. Böylelikle genç kuşakların duygusal olarak Osmanlı’dan koparılması ve Cumhuriyet ile olan bağlarının güçlendirilmesi sağlanacaktı. Bu yaklaşım ile birlikte ayrıca ilk kez Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinin tarihi de okullarda okutulan tarih derslerinin bir parçası haline getirilmiş ve imparatorluğun tasfiye edilmesi ile birlikte anlam ve geçerliliğini yitirmiş konular ve verilmişlerindeki amaçlar da tasfiye edilmiş oluyordu. “1924 İlk Mektepler Müfredat Programı”nda, tarih dersine 3. sınıfta haftada bir saat, 4. ve 5. sınıflarda iki saatlik bir ders süresi ayrılmıştır. “İlk Mekteplerin” süresinin kısaltılmış olmasının 4. ve 5. sınıflar üzerindeki tarih dersi yükünü artırması beklenir. Ancak programda yer alan konular azaltılarak durum dengelenmeye çalışılmıştır. Böylece yeni programlarda yer verilen konular şöyle belirlenmiştir:

“Üçüncü Sınıf; “Bu sınıfta tarih dersi daha ziyâde bir kırâat ve musâhabe şeklinde olacak ve Meşrûtiyetin ilânından bu güne kadar cereyân eden en mühim vakıalar, çocukların alâkasını celb edecek bir şekilde, muallim tarafından takrîr ve hikâye edilecektir. Bi-l-hassa Anadolu’da millî hareketlerin başlamasıyla cumhûriyetin ilânına kadar geçirdiğimiz millî

²⁵ Maârif-i Umumiye Nezareti, a.g.e., s. 32-35.

²⁶ İlhan Başgöz, *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk: Sorunlar, Çözüm Aramaları, Uygulamalar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995, s. 107.

²⁷ Maârif Vekâleti, *1924 İlk Mektepler Müfredat Programı*, s. 23-25.

intibâh devrine en fazla ehemmiyet verilecek, bu devrin kahramanlık menkıbeleri, büyük şahsiyetleri anlatılacaktır".

Dördüncü Sınıf; İlkçağ uygarlıklarının; "Mısırlılar, Fenikeliler, Keldânî ve Asurîler, İranlılar, Hititler, Türkler, Benî İsrâil, Yunanlılar, Romalılar" olmak üzere özellikle uygarlık tarihi açısından işlenmesi, ancak Türkler üzerinde biraz daha ayrıntılı olarak durulması kararlaştırılmıştır. Tarih derslerinde verilecek olan ortaçağ tarihi konuları "*Arab târihi: İslâmda cumhûriyet ve mutlakîyet devirleri, Abbasiler devrinde Türkler*" başlıkları altında belirlenmiştir. Programda; "*dîn derslerinde Hazret-i Muhammed zamanyı ve Hulefâ-i Râşidîn hakkında tafsîlât verildiğinden, bu cihetle daha muhtasar olacaktır*" ifadelerine yer verilmiştir. Oğuz'lardan başlayarak Fatih dönemine kadar olan Türk tarihinin; Selçuklular, Anadolu'da Türkler, Haçlı Seferleri ve Türkler, Moğol istilâsı, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu. Timur dönemi, Osmanlı Devleti'nin yeniden kurulması ve İstanbul'un fethine kadar olan gelişme dönemi kapsamında öğretilmesi kararlaştırılmıştır. Türk uygarlığının bu dönemlereki durumunun ve Dünya uygarlıkları içerisindeki yerinin anlaşılabilmesi için batı uygarlığı ile kıyaslanması konusuna özel bir önem verilmiştir.

Beşinci Sınıf; Bu sınıfta "ortaçağ"ı sona erdiren koşullarla başlayan dersler, "yeniçağ" tarihi başlangıcından "*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu*"na kadar olan dönemin tarihsel gelişmelerini kapsamaktadır. Bu dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Avrupa'da meydana gelen temel siyasal gelişmelerin yanı sıra; "*halk ve saray, devlet yönetimleri, ordu, arazi teşkilâtı, bilim ve teknoloji, edebiyat, mimarlık, güzel sanatlar, tarım, sanayi, ticâret ve ekonomik yapı*" gibi konulara yer verilmiştir. Bu konular eski programda da bulunan konulardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve dönemin Avrupa devletleri ile olan ilişkilerine ve Avrupa devletlerinin birbirleri ile olan ilişkileri de askeri ve siyasal boyutları ile programda yer almıştır. Fransız İhtilâli, Tanzimat Fermanı gibi tarihsel olayların yanı sıra bu dönemlerde yaşanan önemli savaşlar da programlardaki yerlerini korumuşlardır. Bu programla birlikte tarih derslerinde ilk kez okutulan konular da olmuştur. Bu konular programda; "*Cihan hârbi ve mütâreke, İmparatorluğun dağılması, ecnebî işgalleri, Sarayın Hıyânetleri, Millî İntibâh devri, İstiklâl Hârbi, Yeni Türkiye Devleti'nin Kuruluşu, Lozan Muâhede, Cumhuriyet, bugünkü Türk âlemi, ondokuzuncu asır, başlıca keşifler ve ihtirâlar. Avrupalıların müstemlekât siyâseti*"²⁸ başlıkları altında yer almıştır.

²⁸ Maârif Vekâleti, 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı, aynı yerde.

1924 tarih programında dikkat çeken bazı noktalar sö konusudur. Oldukça ilgi çekici bir başlığı olan “İslâmda Cumhuriyet”²⁹ konusu ile Cumhuriyet rejiminin İslâmla çelişmediği, İslâm’ın ilk dönemlerinin de bir cumhuriyet örneği olduğu işlenerek Türkiye’nin yeni rejimine destek sağlanmaya çalışılmıştır. Öztürk ve Yılmaz’a göre; böylece aynı zamanda Cumhuriyet’e muhalefet edenlerin Halifeliğin kaldırılmasından sonra gittikçe daha yoğun bir biçimde kullandıkları Cumhuriyetin İslâm’a karşı olduğu tezinin de boşa çıkarılması amaçlanmıştır³⁰. “1924 İlk Mektepler Müfredat”ında belirlenen tarih eğitimi içeriğinin en önemli özelliklerinden birisi, İslâm’ın tarih derslerinde bir tarih konusu olarak işlenmesidir. Tarih kitaplarının din kitapları olmadığı, İslâm hakkındaki dinsel bilgilerin “Kur’an-ı Kerim ve Din Dersleri”inde ayrıntısı ile verileceği vurgulanmıştır. Tarih derslerinin din derslerinden ayrı bir amacı ve işlevi olduğu kabul edilerek bir anlamda laikleştirilmesi şeklindeki yaklaşım daha sonraki yıllar için bir temel ilke haline getirilmiştir. 1924 Programındaki tarih derslerinin öncelikli amacı Cumhuriyet’in tarih eğitimini Osmanlı’nın otokratik ve yarı teokratik bir çerçeve üzerine kurulmuş olan “Hanedancı” anlayışının etkilerinden arındırmak ve çağdaş dünyanın modern ve bilimsel yöntemlere dayalı olarak yazılan tarih felsefesine göre yeniden yapılandırmaktır. Bu düzenlemeler Cumhuriyet’e biçilen nitelikler dolayısıyla tarih derslerinin ulusal ve laik bir çerçeveye kavuşturulmasını sağlamıştır. Tarih programının içeriği Türk tarihi mihrini üzerine kurulurken aynı zamanda insalık ve Dünya tarihi ile eklemlenmesine büyük önem verilmiştir. Türk tarihinin gerek Osmanlı öncesi, gerekse Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri Avrupa ve Dünya ölçeğindeki gelişmelerle karşılaştırmalı bir biçimde yansıtılarak, insanlığın uygarlık sürecinin bir parçası olarak kurgulanmıştır. Ancak ulusal bütünlüğü ve özgüven duygusunu oluşturabilme adına bu uygarlaşma sürecinin en önemli parçası olarak sunulmuştur. Bu içerik 1931’den itibaren daha da ileri boyutlara taşınarak Türklerin uygarlığın öncülüğünü yapmış oldukları, dünyayı uygarlaştırdıkları noktasına ulaşacaktır.

1926 İlk Mektepler Müfredat Programı”nda Tarih Eğitimi:

“1924 İlk Mektepler Müfredatı”nın Cumhuriyet’in ilanı ve “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”nun kabulünden çok bir süre sonra ivedi olarak geçici bir çözüm olarak hazırlanmış olması, yine kısa bir süre içerisinde yeniden ve çok daha kapsamlı bir biçimde ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle 1926 yılında uygulamada karşılaşılan eksiklikleri ve sorunları giderebilmek

²⁹ Maârif Vekâleti, 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı, s. 24.

³⁰ Cemil Öztürk ve Ali Yılmaz, “Türkiye’de Harf İnkılabından Önce Kullanılan İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, Cilt: 1, Sayı: 2, Aralık, 2001, s. 418.

amacıyla öğretmenlerden ve müfettişlerden gelen raporlar doğrultusunda yeni bir program hazırlanmıştır. Hazırlanan yeni program 1926-1927 ders yılında, seçilen bir kaç okulda denenmiş ve alınan sonuçlara göre kapsamlı bir biçimde yeniden gözden geçirilip, bazı değişikliklerden sonra 1927-1928 ders yılında Türkiye'deki bütün ilkokullarda yürürlüğe girmiştir³¹. 1926 Müfredat programına göre ilköğretim iki devreye ayrılmıştır. Birinci devre olarak kabul edilen 1. 2. ve 3. sınıflarda toplu öğretim esası kabul edilmiş ve bu uygulamaya mihver olarak yeni bir ders konmuştur. Bundan önce tüm derslere hazırlık niteliğindeki konuları ve bu arada tarih derslerine ilişkin konuları da içeren bu mihver dersi "*Hayat Bilgisi*" dir³². "*1926 İlk Mektepler Müfredat Programı*"nda tarih dersleri haftada 2 ders olarak dördüncü ve beşinci sınıflara alınmıştır. Programda verilen biçimiyle tarih derslerinin içeriği özet olarak şöyledir:

Dördüncü Sınıf: "*İnsanlığın ilk dönemleri ve tarih öncesi dönemlerde insan yaşamı; Yunan ve Roma başta olmak üzere eski büyük medeniyetler ve insanlık üzerindeki etkileri. Türkler ve eski yurtları Orta Asya hakkında kısa coğrafi bilgi ve Anadolu ile karşılaştırması, yayıldıkları bölgeler, bugün yaşamakta oldukları yerler, yaşam tarzları, inaçları, adetleri, medeniyetleri ve bırakmış oldukları eserler. Türklerin Müslümanlığı kabulü ve burada ek olarak İslâmiyet'in doğuşu ve yayılması. Anadolu'da Türkler, "Tavâif-i Mülûk" ve "Ehl-i Salib" seferleri, Selçuklular, Selçuklu medeniyeti, Anadolu'da Selçuklulardan kalan eserler ve Selçuk hanedanının çöküşü. Osmanlı'nın kuruluşu, Karamanlılar, Akkoyunlular, Bizans ile muharebeler, Rumeli'nin istilası ve İstanbul'un fethi. Bundan sonra yükselme ve çöküş devirleri kısaca gözden geçirilerek millî tarih, çok kısa bir biçimde, cumhuriyete kadar getirilecektir."*

Beşinci Sınıf: "*Umûmî târihe" genel bir bakış, târihin başlıca devreleri ve özellikleri. "Kurûn-ı vustada" doğu ve batı, dini saltanatlar, eminler, halifeler, babalar, derebeylikler. "Garbde intibâh devri". "Tefekkürde tahvil" seyahatler, keşifler, ihtirâlar, dinde reform. Avrupa'da mutlakiyetçi devletler, İngiltere'de meşrûtiyet, Amerika istiklâli, Fransa İnkılâbı, Avrupa'da sanayi ve iktisadi inkılâp, buharın sanayide kullanılması, büyük sanayi, vapur, şüمندufer ve telgraf. İstanbul'un fethinden Tanzîmât'a kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş, yükseliş ve çöküş devirleri. Eski Osmanlı hayât ve medeniyeti: Halk ve saray, İdâre, ordu, arazi, ulûm ve fûnûn, edebiyat ve sanayi-i nefise, ziraât, sanâyi, iktisâdi teşkilât ve bunların inhitâtı sebepleri. "Millî târih hakkında malûmât*

³¹ Başgöz, a.g.e., s.107.

³² Fuat Baymur, *Tarih Öğretimi*, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara, 1941, s. 21.

verilirken “Rusya’nın bize karşı siyâsetinden ve bi-l-hassa Fransa İnkılâb-ı Kebiriyle, millet nazariyelerinden ve bunun Avrupa’da ve Balkanlardaki tesirlerinden Sanayi ve iktisâdi inkılâbın bizdeki tesirlerinden bahs edilecektir” *Türklerde teceddüd hareketleri. Tanzimât. Mâhiyyeti ve sebepleri ve neticeleri. Kırım Muhârebesi. İlk Meşrutiyet hareketleri, 1876 Rus Hârbi. İkinci Abdülhamîd devri. Meşrûtiyet. İtalya ve Balkan Harbi, millîyet cereyanları, Cihan Harbi, Osmanlı İmparatorluğu’nun âkıbeti, İstiklâl Mücadelesi, Millî Türk devleti, Hilâfetin ilgası, Lâyik Cumhuriyet, Bugünkü dünyaya umûmî bir nazar*”³³.

1926 İlk Mektepler Müfredat Programı’ndaki en önemli yeniliklerden birisi, “Atatürk, tarih öğretiminde belgelerin, haritaların, iraksak soruların, müzelerin ve alan gezilerinin kullanılmasının önemini bizzat görmüş ve uygulamış bir ülke ve devlet kurucusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk, yaptıkları ile çağdaş tarih pedagojisi ile çağdaş müzecilik anlayışını entegre etmeye çalıştı. Üstelik halkın sanat ve tarih bilinci açısından eğitimi söz konusu olunca, tarih öğretimini ve müzeciliği iki ayrı alan gibi düşünmemiş, disiplinler arası bir çerçeve içinde birlikte işe koşulması gerektiğini kendi hayatından örneklerle göstermiştir. Atatürk’ün, o günlerde yaptığı işler, günümüz Tarih öğretmenlerine tarih dersinin sunumunu çeşitlendirme ve müzeleri işlevsel olarak kullanma konusunda önemli ipuçları vermektedir”³⁴.

Yeni programda daha öncekilerden farklı iki önemli yenilik vardır. Bunlardan birincisi, her ders için hedefler ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için yapılması gerekenler uzun direktifler halinde sıralanmıştır. İkincisi, tarih derslerinde medeniyet tarihine önem verilmesi, tarih derslerinin isim ve tarihlere boğulmasından kaçınılması, coğrafya dersleri ile paralel olarak işlenmesi, öğretimde resimlerden ve tarihi eserlerden yararlanılması yöntem olarak tavsiye edilmiştir³⁵. 1924’te Türkiye’ye gelerek, 21 Temmuz-16 Eylül arasında Türk eğitim sistemi hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlayan Amerikalı eğitim bilimci John Dewey’in düşünceleri 1926’da hazırlanmış olan program üzerinde olduğu kadar tarih eğitimi üzerinde de önemli bir etkide bulunmuştur³⁶.

³³ Maârif Vekâleti, *1926 İlk Mektepler Müfredat Programı*, 1926, s. 71-74.

³⁴ Bahri Ata, “Atatürk, Tarih Öğretimi ve Müzeler” *Türk Yurdu*, Sayı: 160, 2000, s. 90.

³⁵ Şevket Türkyılmaz, *Özel Öğretim Metodları*, Yeni Matbaa, Ankara, 1967, s. 41.

³⁶ Bahri ATA, “John Dewey ve Türkiye’de İlköğretimde Tarih Öğretimi (1923-1930)” *Atatürk’ün Cumhuriyetin İlanından Sonraki Hedefleri Sempozyumu*, Kocaeli Üniversitesi ile Atatürk Araştırma Merkezi, İzmit, 1998, ss. 57-77.

Sonuç

İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçişle birlikte gerekli hazırlıklar tamamlanamadığı için müfredat programları hemen değiştirilememiş, eğitimin yürütülmesinde bir aksaklığa neden olmamak için Cumhuriyet'in ilk yılında da eğitime eski programlara göre devam edilmiştir. "*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*" sonrasında tüm eğitim sistemi, müfredat programı ve ders kitapları yeniden düzenlenmiştir. İmparatorluğun altı yıllık eğitim veren "*Mekatib-i İptidaiye*"lerinin süresi beş yıla indirilerek "*İlk Mektepler*"e dönüştürülmüş ve programları yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede tüm programlar gibi tarih programları da önemli bir değişime uğramıştır. Cumhuriyet'in yeni tarih programları imparatorluktan kalan eski programla karşılaştırıldığında bu değişim oldukça somut biçimde görülür. Cumhuriyet'e geçişle birlikte tarih programlarında yeni devletin ulusalcı ve lâik rejimine uygun olarak önemli bir değişim gerçekleştirilmiştir. Programlar pedagojik bir yaklaşımla öğrencilerin gelişim ve öğrenme düzeylerine uygun olarak yeniden hazırlanmıştır. Bu nedenle eski programlarda yer alan ve çocukların düzeylerinin üzerinde olan konular onların anlayabilecekleri bir düzeye indirilmiştir. Tarih ders programında Osmanlı İmparatorluğu'nun "*hanedancı*" tarih anlayışının bir gereği olarak teokratik ve otokratik amaçlarla verilen konular programlardan çıkarılmış, yerine ulusal ve lâik bir içerik oluşturulmuştur. Cumhuriyet'in tarih eğitimi çocuklarda ulusal bilinç oluşturabilmek için "*Türk tarihi*"ni merkez almıştır. Türk tarihi Avrupa ve Dünya tarihi ile bağlantılı ve karşılaştırmalı olarak ve "*Uyguluk Tarihi*"nin önemli bir parçası olarak sunulmuştur. Osmanlı'nın önemli olayları ve onları gerçekleştiren önemli tarihsel kişilikleri, kahramanları ve onların yaşamlarını esas alarak anlatan "*hanedancı tarih öğretimi*" terkedilerek yerine, batıda gelişen modern ve bilimsel tarih yöntemine dayalı bir tarih eğitimi benimsenmiştir. Bu anlayış doğrultusunda Osmanlı tarihi Avrupa, Dünya ve Osmanlı ölçeğinde dönüm noktası niteliğindeki önemli gelişmeler etrafında dönemler ve temaları esas alan sistematik ve analitik bir üslup oluşturulmuştur. Her iki dönemin programları karşılaştırıldığında her hangi bir kanıtı dayanmaksızın Atatürk döneminin tarih öğretimi ile ilgili olarak sıklıkla popülist ve demagojik bir yaklaşımla öne sürülen Cumhuriyet ile birlikte Osmanlı ve İslâm Tarihi'nin programlardan dışlandığına ilişkin iddiaların gerçekte bağdaşmadığı görülmektedir. Tam tersine konular 19. yüzyıl boyunca Avrupa'da doğan ve gelişen bilimsel tarih anlayışına dayalı çağdaş bir yaklaşımla verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Yahya; *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2004)*, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, Ankara, 2004.
- Alkan, Mehmet Ömer; "İkinci Meşrutiyet'te Resmi İdeoloji, Resmi Tarih ve Eğitim", (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarih Yazımı*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011, ss. 155-178.
- Antel, Sadrettin Celal; *Umumi Didaktik*, İstanbul, doğan Kardeş Yayınları, 1952.
- Aslan, Erdal; "Devrim Tarihi Ders Kitapları", *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu* (Derleyen, Salih Özbaran), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, ss. 295-310.
- Aslan, Erdal; "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları", *Eğitim ve Bilim*, Cilt:35, Sayı: 158, 2010, ss. 215-231.
- Aslan, Erdal; "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlkokullarda İzlediği İlk Müfredat Programı: "1924 İlk Mektepler Müfredat Programı", *İlköğretim Online*, Cilt: 10 Sayı: 2, ss. 717-734.
- Aslan, Erdal ve OLKUN, Sinan; "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Müfredatlarında İlköğretim Matematik", *İlköğretim Online*, Cilt: 10 Sayı: 3, 2011, ss. 991-1009.
- Ata, Bahri; "John Dewey ve Türkiye'de İlköğretimde Tarih Öğretimi (1923-1930)" *Atatürk'ün Cumhuriyetin İlanından Sonraki Hedefleri Sempozyumu*, Kocaeli Üniversitesi ile Atatürk Araştırma Merkezi, İzmit, 1998, ss. 57-77.
- Ata, Bahri; Atatürk, Tarih Öğretimi ve Müzeler" *Türk Yurdu*, Sayı: 160, 2000, ss.85-90.
- Başgöz, İlhan; *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk: Sorunlar, Çözüm Aramaları, Uygulamalar*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Baymur, Fuat; *Tarih Öğretimi*, Ankara, Recep Ulusoğlu Basımevi, 1941.
- Cicioğlu, Hasan; *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Orta Öğretim (Tarihi Gelişim)*, Ankara, 1985.
- Çapa, Mesut; "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım 2002, Sayı: 29-30, 39-55.
- Çapa, Mesut; " Türkiye'de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 129, 2004, ss.80-87.
- Ergun, Mustafa; *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara, 1982.
- Ergun, Mustafa; *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ankara: Ocak Yayınları, 1996.
- Hâkimiyet-i Milliye*, "Maarif Vekili Vasıf Bey'in Beyanâtı", 9 Mart 1924.

Hâkimiyet-i Milliye, "İkinci Heyet-i İlmiye", 24 Nisan 1924.

Maârif-i Umumiye Nezareti; *Mekâtib-i İbtidaiyye Ders Müfredatı: Altı, Beş, Dört ve Üç Dersane ve Muallimli Mekteblere Mahsus*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1330 (1914).

Maârif Vekâleti; *İlk Mektepler Müfredat Programı*, İstanbul, Matbaayı Amire, 1340 (1924).

Maârif Vekâleti; *İlk Mektepler Müfredat Programı*, İstanbul, Matbaayı Amire, 1926.

Öymen, Hıfzırahman Raşit; "Cumhuriyet Eğitime Geçişte Atatürk'ün Etkisi", *Atatürk Konferansları VI 1973-1974*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977, ss. 163-238.

Öztürk, Cemil; *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.

Öztürk, Cemil-Yılmaz, Ali; "Türkiye'de Harf İnkılabından Önce Kullanılan İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*,1 (2), Aralık, 2001, ss.409-427.

Sakaoğlu, Necdet; *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Türkyılmaz, Şevket; *Özel Öğretim Metodları*, Ankara, Yeni Matbaa, 1967.

Unat, Faik Reşit; *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, 1964

EKLER:***EK-1: “1330 Mekatib-i İptidaiye Müfredat Programı”nda Tarih*****Devre-i Evveli****Birinci Sınıf**

(Bu sınıfta ayrıca bir târih dersi gösterilmeyecek, fakat Musahabat-ı Ahlâkiyye ve Medenîyyenin bir kısmı usul-i tedris-i taliminde gösterildiği vechile târihi vekayi ve fıkralara istinad itdirilecektir.)

İkinci Sınıf (Haftada 2 Ders)

Bu sınıfta müselsel bir târih dersi verilmeyecek, İslâm Türk ve Osmanlı târihinin en büyük sîmâlarından olub ba’zıları ber-vech-i zîr ta’dâd olunan meşâhîr hakkında menkıbeler anlatılacaktır. Bundan başka mektebin bulunduğu mahallin vaktiyle İslâm ve Osmanlılar tarafından esnâ-yi fethde yararlığı görülmüş veya şehîd olmuş zevât ile o memleketde türbesi, câmi’, çeşme, medrese ve saire gibi âsârı veya her ne suretle olursa olsun o memlekete hizmet veya münasebeti olan meşâhîr-i İslâmiye ve Osmaniyenin menkıbeleri anlatılacaktır.

Hazret-i Ebû Bekr es-Sıddîk (radiyallahu anh) – Hazret-i Ömer el-faruk (radiyallahu anh) – Hazret-i Osman Zi’n Nureyn (radiyallahu anh) – Hazret-i Ali bin Ebu Talip (Kermallahu Veche) – Hazret-i Hasan ve Hüseyin (radiyallahu anhema) – Hazret-i Hamza – Hazret-i Hâlid bin Velid – Hazret-i Ebû Eyyüb-el Ensârî – Hazret-i Said bin Ebû Vakkas – Hazret-i Amr bin Aziz – Târik bin Ziyâd – Hârûn-ür- Reşîd – Elmemun – Selahattin-i Eyyubi – Hazret-i İmâm-ı A’zam – Ertuğrul Gazî – Sultan Osman – Süleyman Paşa – Hacı İlbeg – Sultan Mahmud-u Hüdâvendigar – Fatih Sultan Mehmet – İbn-i Kemâl – Zenbilli Ali Efendi – Yavuz Sultan Selim – Barbaros Hayreddin – Turgud Reîs – Sokullu Mehmet Paşa – Köprülü Mehmed Paşa- Fâzıl Ahmed Paşa- Fâzıl Mustafa Paşa- Kuyucu Murad Paşa- Alemdâr Mustafa Paşa – Gazî Osman Paşa – Tiryâkî Hasan Paşa – Kırım Muhârebesi – Son Osmanlı Rum Seferi – 10 Temmuz – Trablus ve Balkan Muhârebati.

Devre-i Mutavassıta**Birinci Sınıf****Muhtasar Târih-i Osmanî (Haftada 2 Ders)**

Devlet-i Osmaniyе’nin te’sîsinden mukaddim eski Türklerin ahvâl-i târihiyesi, âsâr ve abidat-ı medenîyyesi hakkında ma’lûmât-ı mücmele – Ertuğrul Gazi – Selçuk padişahlarıyla münasebeti – Sultan Osman – İstiklâl-i Osmanî – Sultan Osman’ın fütûhâtı – Sultan Orhan ve fütûhâtı – Rumeli’ye

mürûr - Yeniçiler: teşkilat, kıyafet, esliha – Sultan Murat Hüdavendigâr: Sırbı sındığı Muharebesi – Edirne'nin fethi – Bulgaristan'ın fethi – Birinci Kosova Muhârebeleri – Sultan Yıldırım Bayezid: İstanbul Muhâsarası Anadolu Muhârebeleri, Niğbolu Muhârebeleri – Timurlenk ve Ankara Vak'ası – Fâsıla-i Saltanat – Çelebi Sultan Mehmed – Sultan Murad-ı Sâni: Varna ve İkinci Kosova Muhârebeleri – Fatih Sultan Mehmed: İstanbul'un fethi – Kırım'ın, Yunanistan'ın zabtı – Sırbistan seferi- Sultan Selim-i Evvelin Çaldıran ve Mısır seferleri – Hilâfet-i İslâmiye'nin Selâtin- el Osman hâzeratına intikalî – Sultan Süleyman-ı Kanûni'nin Belgrad, Rodos, Mohaç seferleri – Şarlken ve Birinci Fransuva – Viyana Muhâsarası – Bağdad'ın fethi Barbaros Hayreddin Paşa – Turgut Reîs – Sultan Selim-i Sâni ve Kıbrıs seferi- Sultan Murad-ı Sâlis– Sokullu Mehmet Paşa – İran seferleri- Özdemiroğlu Osman Paşa – Avusturya seferi – Sultan Mehmed-i Salis: Eğri seferi – Kanije Muhâsarası ve Tiryâki Hasan Paşa – Sultan Ahmed-i Evvel – Zitvatorok Muâhedenamesi.

İhtâr: Muallim münasebet düştükçe Yeniçeri hayâtından eski Osmanlı donanmasının muvaffakiyetlerinden, eski Osmanlı mefâhirinden, an'anelerinden menkıbeler anlatacak, bi-l-hassa devletin ittıla ve tedennîsine te'sir itmiş olan sebeplerden çocukların anlayacağı derecede bahs iderek onların nazar-ı dikkati ittıla, tevekkuf, inhitât ve tedennî devreleri ve bu devrelerin ahvâli üzerine celb idilecektir.

Muallim, talebesini mektebin de bulunduğu şehir dâhilindeki câmi', medrese, çeşme, türbe, kervensaray gibi eski Osmanlı âsâr-ı mi'mâriyesini ziyarete götürerek gösterecek ve Der-saâdet, Bursa, Edirne gibi şehirlerdeki Osmanlı âsâr-ı nefîse-i mi'mâriyenin resimlerini göstererek san'atlarına güzelliklerine nazar-ı dikkatlerini celb idedecektir. Bundan başka eski Osmanlı silahları, kıyâfetleri, çînîleri, yazıları, cildleri, kumaşları, kakma ve oyma işleri hâsıl-ı bi-l-umûm Osmanlı âsâr-ı nefîse-i sanâi'yesi Osmanlı medenîyyesi hakkında bir fikir virmeğe çalışacaktır. [Osmanlı Âsâr-ı nefîsesinin mümkün ise asılları olmadığı surette resimleri gösterilecek, bu vesâik çocukların defterlerine muhtasaran istinsâh idilecek, yahud kağıd mukavva, çamur gibi vâsıtalarla taklidlerin yaptırılacak ve gazetelerde kitaplarda teşâdüf edilecek bu gibi resimler mümkünse kesilüb bir hâtra gibi defterlerinde muhâfaza itdirilecektir.]

İkinci Sınıf

Muhtasar Târih-i Osmanî (Haftada 2 Ders)

Sultan Osman-ı Sâni: Lehistan seferi, şehadeti– Sultan Murad-ı rabi': Revan ve Bağdat seferleri – Sultan İbrahim – Sultan Mehmed-i Rabi': Köprülü Mehmet Paşa– Köprülü Fazıl Ahmet Paşa – Girid'in fethi –

Merzifonî Kara Mustafa Paşa: Viyana'nın İkinci Muhâsarası – Avusturya sefer-i tavîli - Sultan Ahmed-i Sâni: Fazıl Mustafa Paşa ve Salankamen Muhârebesi – Sultan Mustafa-yı Sâni ve Karlofça Muâhedesi – Edirne Vak'ası – Sultan Ahmed-i Sâlis: Baltacı Mehmet Paşa ve Koca Petro – Damad İbrahim Paşa – Sultan Mahmûd-u Evvel: 1148 Seferi – Sultan Mustafa-yı Sâlis: 1182 Seferi – Abdülhamîd-i Evvel: Kaynarca Muâhedenamesi – Sultan Selim-i Sâlis: Nizâm-ı Cedîd – Napolyon'un Mısır'ı istilâ'sı – Napolyon'un Akka'yı Muhâsarası ve Cezzar Ahmet Paşa – Mısır'ın istirdâdı – Sultan Selim-i Sâlis'in şehadeti ve Âlemdar Mustafa Paşa - Sultan Mahmûd-u Sâni: Vakay-i Hayriye – Tepedelenli Âli Paşa-Yunanistan İstiklâli – Mısır Meselesi – Sultan Abdülmecit ve Tanzimât-ı Hayriye – Mustafa Reşit Paşa – Kırım Seferi - Silistre Muhâsarası– Sultan Abdülaziz ve Sultan Murad-ı Hamîs – Sultan Abdülhamid-i Sâni – Son Rus Seferi – Plevne Muhâsarası ve Gazi Osman Paşa – Devr-i İstibdât – Hürriyet mücâhedeleri – 10 Temmuz – Trablus ve Balkan Muhârebeleri.

(Devre-i Mutavassıta'nın birinci sınıfına âid programın nihâyetinde ihtâr olunan husûsata bu sınıfta da riâyet idilecektir.)

Devere-i Âliyye

Birinci Sınıf

Muhtasar Târih-i Medenîyyet (Haftada 2 Ders)

Mısırîler:

Mısır'ın Mevki'-i coğrafiyesi, iklimi– Nil Nehri'nin ehemmiyeti– Mısır ma'bûdları– Mumyalar– Mısır âbidâtı: Ehrâmları– Dikili taşlar– Hiyeroglif yazıları– Mısırlıların medenîyyete hizmetleri.

Fenikeliler:

Mevki'-i coğrafi– Fenikeliler'in, seyahatleri keşfiyyâtı– Alfabe.

Asurîler ve Keldanîler:

El Cezire'nin mevki'-i coğrafiyesi, iklimi– Fırat ve Dicle nehirleri– Ninova ve Babil– Asurîlerle Keldanilerin ma'bûdları, fütûhatı, Asur padişahları, Asurîlerle Keldanîlere aid âbidât ve âsâr-ı mi'mâriyye, Asurîlerle Keldanilerin medenîyyete hizmetleri.

İranîler:

Mevki'-i coğrafi– Medyalılar, Farslar, İran ma'bûdları: Hermez ve Ehremen– İran'ın devr-i sükûtu: Dara ve Keyhüsrev.

Hititler:

Mevki'-i coğrafi– Hititlerin Anadolu'da bıraktıkları eserler-Medenîyyete hizmetleri.

Türkler:

Mevki'-i coğrafi – Eski Türklerin âbidât ve asar-ı tarihiyesi – Eski Türklerin medenîyyeti.

Benî İsrâil:

İbranîler– Hazret-i İbrahim– Evlad-ı Hazret-i Yakub- Hazret-i Yusuf- Benî İsrâil'in arz felsefiyyatında temkînler- Hazret-i Yusuf- Benî İsrâil'in Mısır'da ikâmetleri- Hazret-i Musa, Tevrat-ı Şerif– ahkâm-ı Benî İsrâil- Mülûk-ı Benî İsrâil- Hazret-i Davud ve Hazret-i Süleyman-Kudüs Mâbedi- Benî İsrâil'in âkıbeti- Hazret-i İsa – Hristiyanlık.

Yunanîler:

Mevki'-i coğrafi – Yunan Şehirleri- Yunan müstemlekeleri- Atina ve Isparta- Ispartalılar ile Atinalıların terbiyeleri arasındaki farklar-Yunan mabudları- Esatir-i Yunaniyye- Yunan Âbidât-ı târihiyesi- Memâlîk-i Osmanî'deki Yunan harâbeleri- Filib ve İskender- Eski Yunanlıların medenîyyeye hizmetleri.

Romalılar:

Mevki'-i coğrafi – Romalıların mâbûdları- Roma'da âile hayâtı- Roma'da sınıf-u halk-senato- Pön Muhârebeleri-Romalı'ların şark ve garbteki fütûhatı (muhtasaran)- Roma İmparatorluğu- Şarkî ve Garbî Roma İmparatorluğu- Romalıların medenîyyete hizmetleri.

Kurûn-ı Vusta:

Muhâceret-i Akvâm (muhtasaran)- Feodalite – Metbû-i ve tâbî'ler – Derebeyleri, şatolar– Feodalite usûlünün nihâyeti (muhtasaran)- Ehl-i Salib Seferleri; esbâb ve netâyici (muhtasaran).

Medenîyyet-i İslâmiyye:

Arabistan, mevki'-i coğrafi ve iklim – Kabl-el İslâm – Arapların ahvâli (muhtasaran) – bi'set-i Seniyye-i nebeviyye – İntişâr-ı İslâm – Hulefâ-i Râşidîn ve devrindeki âlem-i İslâm hakkındaki ma'lûmât-ı mücmele- Emevîler ve Abbasiler hakkında ma'lûmat-ı mücmele- Endülüs Devlet-i Emevîyye'sinin teşkîli- İslâmların medenîyyete hizmetleri: Âsar-ı mi'mâriyye, sanâyi', ulûm ve fûnûn- usûl-i idâre- uhuvvet-i İslâmiyye- kurûn-ı vustada âlem-i İslâm ile âlem-i Hristiyanîyet arasında mukâyese–

medenîyyet-i İslâmiye'nin ehemmiyeti ve Avrupa medenîyyetine olan te'siri.

İkinci Sınıf

Muhtasar Kurûn-ı Cedîde Târihi (Haftada 2 Ders)

Keşfiyyât-ı cedîde: Barut – seyâhatler – Amerika'nın keşfi – matbaacılık – ulûm ve fûnûnun terakkisi – Protestanlığın zuhûru- mezheb muhârebeleri- devr-i intibâh.

Avrupa'da hükûmeti mutlakıyyenin teşkîli- Fransa'da on dördüncü Lui-dâimî ordular.

İngiltere'de meşrûtiyyet- parlamento- inkılâb- Kromvel (muhtasaran)

Medenîyyet-i Osmaniye: Tarz-ı idâre – Dîvân-ı Hümâyûn – kubbe vüzerası – devşirme usûlü: Yeniçeri Ocağı – Yeniçerilerin teşkilât-ı esâsiyesi- Eyâlet idâresi: Beylerbeyleri – hâss, tûmâr, zeâmet usûlleri – Eyâlet askeri: Sipâhîler.

Osmanlılarda inkişâf eden mühim san'âtlar: Mimarlık, hattatlık, mücellidlik, müzehhiplik, silahçılık, çinçilik, kakmacılık, nakr, naht-sarracılık- sanâyi'-i nesciyye, vesaire- (bi-l-hassa mektebin bulunduğu memlekette terakki itmiş olan sanâyi'den ehemmiyetle bahs idilecektir.)

Osmanlıların ulûm ve fûnûna hizmetleri.

Bizde devr-i teşettüt – Sokullu'dan sonra idâre-i askerîye ve mülkiyede teşevvüşât – ıslahât teşebbüsleri: Köprülüler- halefleri – İkinci Viyana muhâsarasından Karlofça muâhedesine kadar devlet-i Âliyenin ahvâl-i dâhilîyye ve hâriciyyesi hakkında bir fikr-i mecmul.

Rusya'da Koca Petro ve ıslahât.

Prut muhârebesi Damad İbrahim Paşa devri- bizde ilk matbaa ve ilk neşr olunan kitablar – Rusya ile 1148 seferi ve Belgrad Muâhedenamesi- Sultan Mahmud-u Evvel Mustafa Sâlis devirlerinde ıslahât-ı askerîye teşebbüsleri: Kont Bonöval (Humbaracı Ahmet Paşa) ve Baron dö Tod

1182 Seferi- umûr-i askerîye, hâriciyyede teşebbüsât- İkinci Katerina ve Büyük Frederic- Lehistan'ın taksîmi- Abdülhamîd-i Evvel devri ve Kaynarca Muâhedenamesi- Kırım'ın zabtı.

İngilizler'in Hindistan'ı ve Şimalî Amerika'yı istilâ'sı - Amerika'nın istiklâli.

Devlet-i Osmanîyye'nin Rusya ile 1201 seferi-Ziştovi muâhedenamesi.

Fransa İnkılâb-ı Kebîri- Hukuk-ı Beşer Beyannamesi (muhtasaran)
Fransa İnkılâbı'nın Avrupa'da icra itdiği te'sirat- Napolyon

Napolyon'un Mısır'ı istilâsı- Mısırın istirdâdı- Sultan Selim-i Sâlis devrinde ıslahât teşebbüsleri: Nizâm-ı Cedîd Vakay-ı irticaîye ve Sultan Selim-i Sâlisi'in halli ve şehâdeti- Sultan Mahmud'u Sâni: Alemdâr Mustafa Paşa'nın sadâreti ve şehâdeti.

Napolyon'un muzafferiyeti- Vaterloda esareti- Viyana Kongresi
Avrupada hükûmet-i meşrutanın te'sisi- Kanûn-u Esâsi.

Rusya ile 1224 seferi ve Barış muâhedenamesi- Yunan İhtilâli- Vakay-ı Hayriye, Navarin Muhârebesi- Rusya ile 1244 seferi ve Edirne muâhedenamesi- Yunan İstiklâli- Mısır Meselesi- Tanzimât-ı Hayriye ve Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu – Makam-ı Mübareke meselesi- Kırım Seferi Sivastopol muhâsarası- Paris Konferansı.

Almanya'nın teşkili- Sadova Muharebesi- 1870-1871 muharebesi.

İtalya ittihadı- Fransa'da Cumhuriyet-i idare.

Balkan hükümetlerinin teşkili. (Herbirinin son safahat-ı târihiyesiyle ahvâl-i hâzıra ve faaliyet-i iktisâdiyeleri hakkında ma'lûmât-ı kifâye virilecektir.)

1294 seferi- Plevne Muhasarası- Berlin Konferansı- Girid ve Makedonya İhtilalleri- Bizde Meşrutiyet'in ilânı- Bosna ve Hersek'in Avusturya'ya ilhâkı- Bulgaristan'ın ilân-ı istiklâli-Trablus muhârebesi Balkan muhârebati.

Ondokuzuncu asırda ihtrâât ve Keşfiyyât: Terakkîyat-ı ilmîye ve fenîyye- makineler- buharlı gemiler ve demiryolları- elektrik tatbikâtı- telgraf ve telefon- sanâyide terakkîyât- umûmî sergiler- posta ittihadı- serbestî-i sanâyi' ve ticâret Avrupalılar'ın müstemlekât siyâseti.

1293 Kanûn-u Esâsiyyesi – Devr-i istibdât – 10 Temmuz.

Avrupa ve Amerika'nın son asırda ulûm ve fûnûn ve sanâyide husul ettiği terakkîyât hakkında bir fikr-i icmâlî³⁷.

EK-2: "1924 İlk Mektep Müfredat Programı"nda Tarih

1924 İlk Mektep Müfredat Programına göre, Tarih dersinin 3. sınıfta 1 saat, 4. ve 5. sınıflarda 2 saat olarak okutulması kabul edilmiştir.

³⁷ Maârif-i Umumiye Nezareti, a.g.e., ss. 26-35.

“Üçüncü Sınıf; *Bu sınıfta tarih dersi daha ziyâde bir kırâat ve musâhabe şeklinde olacak ve Meşrûtiyetin ilânından bu güne kadar cereyân eden en mühim vakıalar, çocukların alâkasını celb edecek bir şekilde, muallim tarafından takrîr ve hikâye edilecektir. Bi-l-hassa Anadolu’da millî hareketlerin başlamasıyla cumhûriyetin ilânına kadar geçirdiğimiz milli intibâh devrine en fazla ehemmiyet verilecek, bu devrin kahramanlık menkıbeleri, büyük şahsiyetleri anlatılacaktır.*

Dördüncü Sınıf; *“Mısırlılar, Fenikeliler, Keldânî ve Asurîler, İranlılar, Hititler, Türkler, Benî İsrâil, Yunanlılar, Romalılar, [bunlar hakkında bi-l-hassa medeniyet tarihi itibarıyla ma'lûmât-ı muhtasara verilecek, yalnız Türkler kısmı biraz tafsîl olunacaktır]*

Kurun-u vusta [hudûdu umûmîye ve mümeyyezeyi gösterecek mücmel ma'lûmât]

Arab târihi: İslâm'da cumhûriyet ve mutlakîyet devirleri, Abbasiler devrinde Türkler [dîn derslerinde Hazret-i Muhammed zamanıyla ve Hulefâ-i Râşidîn hakkında tafsîlât verildiğinden, bu cihetle daha muhtasar olacaktır].

Türk Târîhi: Oğuz Türkleri ve Selçukîler. Anadolu’da Türkler. Salîb seferleri ve Türkler. Moğol istilâsı. Osmanlı Devleti’nin kuruluşu. Timur devri. Osmanlı devletinin yeniden tekerrür ve inkişâfı. İstanbul’un fethi. Kurûn-ı Vustada Türk medenîyeti ve garp medenîyetiyle mukâyesesi.”

Beşinci Sınıf; *“Kurûn-ı Cedide: Kurûn-ı Vustaya nihâyet veren başlıca âmiller, Avrupa’da mutlakîyetçi devletlerin teşekkülü. İngiltere’de meşrûtiyet. İstanbul fethinden Tanzimât’a kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun uttilâ, tefevvuk, ric’at devirleri. Eski Osmanlı hayât ve medenîyeti. Halk ve saray, idâre, ordu, arazi teşkilâtı, ulûm ve fünûn, edebîyyat ve sanyii nefise, zirâât, sanâyi’, ticâret, iktisâdî teşkilât ve muahharen bunların inhitât-ı esbâbı (millî târih hakkında ma'lûmât verilirken vakayi sırasında Rusya’nın bize karşı siyâsetinden ve bi-l-hassa Fransız inkılâb-ı kebîriyle inkılâb esaslarından bunun Avrupa ve Balkanlar’daki aks-ı te’sirlerinden etrafiyla bahs edilmelidir).*

Tanzimât, mâhiyyeti, sebepleri ve neticeleri. Bu devrede Avrupa ile münasebetimiz, Kırım Hârbi, İlk Meşrûtiyyet Hareketleri, 1294 Hârbi, Abdülhamîd devri, Meşrûtiyyetin ilânı, İtalya ve Balkan hârbleri, Cihan hârbi ve mütâreke, imparatorluğun dağılması, ecnebî işgalleri, Sarayın Hıyânetleri, Millî İntibâh devri, İstiklâl Hârbi, Yeni Türkiye Devleti’nin

Kuruluşu, Lozan Muâhedesi, Cumhuriyet, bugünkü Türk âlemi, ondokuzuncu asır, başlıca keşifler ve ihtirâlar. Avrupalıların Müstemlekât siyâseti"³⁸.

EK-3: 1927 İlk Mektep Müfredat Programı'nda Tarih

Haftada 2 ders olarak dördüncü ve beşinci sınıflara alınmış olan tarih derslerinin programının içerdiği konular şu şekilde belirlenmiştir.

İlk mekteplerde okutulan târih derslerinin hedefleri şunlardır:

- 1- Çocuklara Türk Milletinin mâzisi hakkında ma'lûmât verib onlarda millî şuûr uyandırmak.
- 2- Bugünkü medenîyyetin uzun bir mâzinin mahsûlü olduğunu anlatmak.
- 3- Büyük şahısların hayât ve hareketleri tasvîr edilerek çocuklara imtisâle şâyân numûneler göstermek

Târih dersinin tedrisinde aşağıdaki noktalara dikkat edilecektir:

- 1- İlk mekteplerde mufassal târih-i umûmî okutmağa çocukların seviyesi ve programda bu derse tahsîs edilen zaman müsâid değildir. Bunun için tedrisâtın asıl mihverini teşkil edecek ve umûmî târihin en mühim meseleleri Türk tarihiyle münasebettar olarak öğretilecektir.
- 2- Muhârebelerin târihinden ve hükûmetlerin terceme-i halinden ziyâde medenîyyetin târihine ehemmiyet verilecektir.
- 3- Muallim takrîrlerini isimlere ve târihlere boğmayacak, okunması ve belenmesi müşkil isimleri, takrîr esnasında tahtaya yazacaktır.
- 4- Târih dersinin coğrafya dersleriyle muvâzî gitmesine dikkat edilecektir. Tedrisât esnasında harita isti'mal edilecek, eğer mektebde matluba muvâffik harita yoksa muallim kendisi renkli tebeşirle siyah tahtaya krokiler çizcektir.
- 5- Tedrisât esnasında, târihi lehvalar da gösterilecektir. Eğer levha yoksa muallim kitablardan tedârik edebileceği levhaları ve kart postalları gösterir. Mektebde târihi kırâatlardan mürekkebe bir koleksiyon yapılması tavsiye olunur.
- 6- Mevcud olan yerlerde muallim talebesine müzeleri ve asâr-ı atikayı gösterecektir. Müze mevcut olmayan yerlerde muallim kale, kule, su kemerleri gibi asâr-ı atikadan müdevver eserleri gösterir ve bunların mâzisi hakkında ma'lûmât verir.

³⁸ Maârif Vekâleti, 1924 İlk Mektepler... , 23-25.

7- Târih derslerinde çocuklara verilen ma'lûmât, târihi kırâatlarla ikmâl ve tevsi' edilmelidir.

Dördüncü Sınıf: Haftada 2 Ders

1- Beşerîyetin ilk zamanları. Eski insanların kabl-et târihi devirlerdeki hayatı (dersten evvel hazırlanacak resimlerle ve kırâat parçalarıyla canlandırılacak ve bugün göçebe ve aşîret halinde başlayan insanlarla medenî milletler hikâye edilecektir).

2- Eski büyük medenîyetler (Medeniyet târihi nokta-i nazarından tadrîs edilecek; Yunanalılarla, Romalılara ehemmiyet verilecektir. Aynı zamanda hayât-ı tabîyyesini, hayât ve fa'âliyet-i beşerîyye üzerine yaptığı te'sirlerle çocukların nazar-ı dikkati celb edilecektir).

3- Türkler. Eski Türk yurdu olan Orta Asya hakkında kısa coğrafi ma'lûmât. Bura ile Anadolu arasında mukâyese. Eski Türklerin yayıldıkları sahâ, Türklerin bugün yaşamakta oldukları yerler. Eski Türklerin hayât ve maîşet tarzları, Dîn ve âdetleri, Eski Türk efsaneleri.

4- Eski Türk medenîyeti ve bu meydana çıkarılan eserleri.

5- Türkler arasında Müslümanlığın intişârı (Burada İslâmiyetin zuhûr ve intişârı hakkında kısaca ma'lumat verilecektir).

6- Anadoluda Türkler. Tavaif-i Mülûk. Ehl-i Salib seferleri, Selçuklular, Selçuklu medenîyeti, Anadolu'da Selçuklulardan kalan eserler. Selçuk hanedanının inkırâzı.

7- Osmanoğulları hükûmetinin te'sîsi. Karamanlılar, Akkoyunlular. Bizans ile muhârebeler. Rûm İlinin istilâ'sı. İstanbul'un Fethi.

(Bundan sonra i'tıla ve inhitât devirlerine âid mecmul bir nazar atf edilerek milli târih, pek muhtasar bir suretde, cumhûriyet devrine kadar indirilecektir).

Beşinci Sınıf: Haftada 2 Ders

1- Umûmî târihe bir icmalî nazar: Târihin başlıca devreleri. Her devrin evsâfi.

2- Kurûn-ı vustada şark ve garb. Dîni saltanatlar, eminler, halifeler, babalar, derebeylikler.

3- Garbde intibâh devri. Tefekkürde tahvîl. Seyahatler, keşifler, ihtirâlar, dîni teceddüd.

4- Avrupa'da mutlakıyetçi devletler. İngiltere'de meşrûtiyet. Amerika istiklâli. Fransa İnkılâbı. Avrupa'da sanâyi' ve iktisâdî inkılâb. Buharın sanâyi'e tatbiki. Büyük sanâyi'. Vapur, şümendüfer, telgraf.

5- İstanbulun fethinden Tanzimât'a kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun ittıla, tevakkuf ve ric'at devirleri.

6- Eski Osmanlı hayât ve medenîyyeti: Halk ve saray. İdâre, ordu, arâzî, ulûm ve fûnûn, edebiyat ve sanâyi'-i nefise, zirâât, sanâyi', iktisâdî teşkilât ve bunların inhitatı sebepleri (millî târih hakkında ma'lûmât verilirken Rusya'nın bize karşı siyâsetinden ve bi-l-hassa Fransa İnkılâb-ı Kebîriyle, millet nazâriyelerinden ve bunun Avrupa'da ve Balkanlar'daki te'sirlerinden bahs edilecektir). Sanâyi' ve iktisâdî inkılâbın bizdeki te'sirleri.

7- Türklerde teceddüd hareketleri. Tanzimât. Mâhiyyeti ve sebepleri ve neticeleri. Kırım Muhârebesi.

8- İlk Meşrûtiyet hareketleri. 1876 Rus Harbi. İkinci Abdülhamîd devri.

9- Meşrûtiyyet. İtalya ve Balkan Hârbi. Milliyet cereyanları. Cihan Hârbi. Osmanlı İmparatorluğu'nun âkıbeti.

10- İstiklâl Mücadelesi, Millî Türk Devleti. Hilâfetin İlgası, Lâyik Cumhuriyet. Bugünkü dünyaya umûmî bir nazar".³⁹

³⁹ Maârif Vekâleti, *1926 İlk Mektepler...* , ss. 71-74.